

pedig a tömegben elvegyülve végezte saját titkos küldetéseit. A svéd és a finn titkosszolgálat maga is szoros megfigyelés alatt tartotta a szovjet kompart, ahol rendszeresen észleltek furcsa jelenségeket: pl. a reggeli futásra indulók más összetételben vagy létszámban tértek vissza a hajóra, mint ahogy elhagyták azt korábban. A hajó tehát a hidegháborús játszmák színtere és eszköze is volt. A Svédországban élő észt emigránsok második generációja úgy vélekedett, hogy fontosabb az anyaországgal és az otthoniakkal való kapcsolattartás, mint az, hogy vízumért való folyamodással ne ismerjék el még közvetve sem a szovjet megszállást. Ezen túlmenően a száműzetésben élők most már könnyebben jutottak cenzúrázatlan információhoz az észt politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokról. Jelentősen megnőtt az illegálisan Észtországba csempészett irodalom mennyisége is, és ebbe beletartoztak a nem kommunista szemléletű újságok, a Biblia és egyéb vallásos irodalom is. A stockholmi észt emigránsok még egy lerakatot is létrehoztak Helsinkiben, ahonnan megbízható finn barátok segítségével került át a határon a tiltott irodalom.

A legkisebb szovjet köztársaság polgárai, amelyet a Nyugat felé néző bástyának szántak, tehát hasznot húztak a finnek közelségéből. A rendszeres és gyakorlatilag ellenőrizhetetlen kapcsolat pedig elkerülhetetlenül kihatott a turizmuson túli szektorokra is.

Pethő-Szirmai Judit

A szív mélyén őrzött haza: kočevjei németek szétszórásában

Anja Moric: Domovina globoko v srcu: Kočevski nemci v diaspori
Etnolog: Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, 24/2014, 81-104. p.

A tanulmány egy szemérmesen elhallgatott, hányatott sorsú, szlovéniai német ajkú közösségről szól. Amint a szerző bevezetőben megjegyzi, kutatása úttörő jellegű, mert a kočevjei németek sorsával szlovén szerzők eddig elsősorban történelmi szempontból foglalkoztak. Anja Moric viszont szociológiai szempontból veszi górcső alá a külföldön, elsősorban a tengerentúlon, az USA-ban és Kanadában, valamint Ausztriában és Németországban élő kočevjei eredetű németek sorsát, az óhazához

való kötődésük erősségét, hagyományaik, kultúrájuk továbbélését. 2007 és 2011 között részben kérdőívek, részben személyes beszélgetések, hagyományörző egyesületek és rendezvények meglátogatása útján végzett kutatásának eredményét tárja az olvasó elé.

Történelmi visszatekintéssel kezdi. E szerint az Ortenburg grófok 1330 és 1400 között, gazdasági okokból telepítettek német földműveseket Kelet-Tirolból és Karintiából Krajna tartomány, többnyire erdők borította dél-keleti részébe. Ez volt az első és egyetlen alkalom, hogy földműveléssel foglalkozó németek jöttek szlovénok lakta területekre. A későbbi betelepítések során bányászok, kézművesek, kereskedők és hivatalnokok érkeztek. Egy 1363-as keltezésű levél említi először Kočevje (németül: Gottschee) városát mint a telepesek központját. A szlovénok a környező, mezőgazdasági művelésre alkalmasabb területeket lakták. Mivel a németek által művelt föld nem nyújtott kielégítő megélhetést, az uralkodótól, III. Frigyesztől, később kereskedelmi jogokat kaptak. Fával, déli gyümölcsökkel, textíliákkal kereskedtek, üzleti útjaik során Berlinig is eljutottak. Egészen a XIX-XX. század fordulójáig viszonylagos jólétben éltek, sajátos nyelvi és kulturális szigetet képezve a szlovén környezetben, amely sziget figyelemre méltóan hosszú ideig, 600 évig (!) képes volt fennmaradni. A XIX. század végi (1878) források a terület német ajkú lakosságát mintegy 25 ezer főre becsülik. Nagyjából erre az időre, a XIX. század végére tehető körökben is az első kivándorlási hullám, amely – csakúgy, mint a többségi szlovén lakosság esetében – gazdasági okokra vezethető vissza. Iránya mindkét népeesség vonatkozásában a tengerentúl – az USA és Kanada – volt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése és az újonnan létrejött délszláv állam erőszakos asszimilációs politikája az elvándorlási folyamatot nagymértékben felgyorsította. [A szerző ugyan nem említi, de magyar szempontból nem érdektelen, hogy a Monarchia átalakítására vonatkozó számos elképzelés között olyan is akadt, amely autonóm területté nyilvánította volna Gottschee/Kočevjét a szövetségi állammá avanszáló Krajnán belül. Ez a „terv” Popovici C. Aurél nevéhez fűződik. Személy szerint ő és köre vetette fel Ferenc Ferdinánd trónörökösnek Erdély Romániához csatolását is, s az így létrejövő Nagy-Romániát szintén beolvasztotta volna a Habsburg monarchiába. Az adott

időszakban már számottevő tengerentúli német bevándorló közösség 1918-ban viszont (amerikai patronátus alatt) köztársaság – *Republik Gottschee* – létrehozását kezdeményezte. Volt olyan, független Kočevjei Német Köztársaság létrehozására irányuló elképzelés is, amely Olaszország támogatását élvezte. Ezek a tervek azonban, nem képezték megfontolás tárgyát az I. világháborút lezáró béketárgyalásokon, sőt, 1920-ban a szlovén sajtó kommunista agitációnak minősítette azokat.] Az első csapást az oktatásra mérték: már 1918-ban megszüntették a német gimnáziumot, s az elemi iskolákban is jelentősen csökkentették a német tanítási nyelvű osztályok, ill. németórák számát. A kočevjei németek egyesületeit, szervezeteit feloszlatták. Az 1921-es alkotmány eltörölte a régi közigazgatási határokat, és a németek által lakott területet egy nagyobb egységbe, a Ljubljanoi Tartományba, majd ennek megszüntével a még nagyobb ún. Drávai Bánságba olvasztotta be. A politikai elnyomás és az erőszakos asszimiláció hatására a szlovéniai németiség lélekszáma 1941-re kb. 12 500 főre apadt. A II. világháborúban, Jugoszlávia kapitulációja után a terület olasz megszállás alá került. A represszív intézkedések hatására a kočevjei németek közül sokan szegődtek a nácizmus hívévé, engedtek a propagandanyomásnak, és visszatelepültek az immár a III. birodalom részévé vált óhazába. Azokat, akik valamilyen okból (pl. mert vegyes házasságban éltek, vagy már nagymértékben integrálódtak a többségi társadalomba) nem hajlottak erre a megoldásra, 1941-42-ben részben ígéretekkel, részben kényszerrel áttelepítették a német megszállási övezetbe, a Száva, a Szotla és a Kerka folyók összefolyásánál fekvő ún. Brežice-háromszögbe, ahonnan már korábban Németországba hurcolták a szlovén lakosságot. Német útlevelet ígértek nekik, amit meg is kaptak, de jobb földet és házat is. Az utóbbiakra vonatkozó ígéret azonban nem teljesült, mert az elűzött szlovén lakosság inkább felgyújtotta otthonát, semmint, hogy idegenek kezére adja. A németek már a háború alatt állandóan ki voltak téve a partizánok zaklatásainak, a háború után pedig nem volt maradásuk szlovén területen. Ausztriai és németországi menekülttáborokba kerültek, ahonnan a lakók többsége a tengerentúlra készült. A kočevjei németek nagy része is oda vándorolt ki, de – miután Szlovéniába nem volt visszaút – sokan telepedtek le Ausztriában és Németországban is.

[Szlovéniában jelenleg csak mintegy 600 magát német ajkúnak valló lakos él. A kočevjei területen pedig alig néhány tucat.]

Ma aktív, kočevjei eredetű német közösségek az USA-ban, New York és Cleveland városában, Kanadában Kitchener és Toronto városában, Ausztriában pedig Bécs, Graz és Klagenfurt városában vannak. A tengerentúlon többnyire kompakt közösségeket alkotnak, és egymás kölcsönös megsegítésére egyesületeket tartanak fenn. Közülük első volt az 1889-ben, Clevelandben alapított, ma is működő *Erster Österreichischer Unterstützungs Verein*. Az 1945-ben, New Yorkban felállított *Gottscheer Relief Association* feladata elsősorban az Európában maradtak megsegítése volt. A szaporodó kulturális egyesületeknek székházakat építettek, könyveket és lapokat adtak ki. Rendszeresen szervezett programokkal, összejövetelekkel fogták össze a közösséget. Az egyesületi termek falait ma is megtöltik az elhagyott kočevjei táj képei. A közös származási helyhez való kötődés a legfontosabb összekötő kapocs a közösségeken belül, ez azonban kizárólag Kočevje/Gottschee-nek szól, s nem Szlovénia egészének. Identitásuk második legfontosabb eleme a német nyelvhez és kultúrkörhöz való tartozás. Jóllehet a ma aktív egyesületi tagok, sőt, már a szüleik sem az Osztrák-Magyar Monarchia területén születtek, ez, ill. utóda, Ausztria az egyetlen állam, amelyhez kötődnek. A megkérdezettek válaszaiból kiderült, hogy a Jugoszláviából való távozás fájó emlékeket hagyott maga után, ezért sok szülő, nagyszülő nem is beszélt a család eredeti származási helyéről utódainak. Különösen igaz ez a II. világháború alatt és után eltávozottakra. Ezért körükből kevesebben is kíváncsiak az elhagyott szülőföldre, visszatelepülésre pedig egyáltalán nincs példa. A két világháború között azonban még gyakori volt, hogy visszalátogattak, esetleg az Újvilágban megtakarított pénzből a régi hazában kezdtek új életet, különösen az idősebbek, akiknél már nem állt fenn a veszély, hogy besorozzák őket a jugoszláv hadseregbe. A II. világháború után ezt nemcsak a rossz emlékek gátolták, hanem a szocialista hatóságok ellenséges magatartása is. Szlovénia függetlenné válása óta az elszármazott németek ismét gyakrabban látogatnak vissza Kočevje/Gottschee-ba. Ebben természetesen a közelebb, Ausztriában lakók járnak az élen, a második helyen az USA-ban élők állnak. A Németországban letelepedettek körében csaknem azonos az egyáltalán nem vagy időnként „hazalátogatók” száma.

Az elszármazott németek érzelmileg ugyan kötődnek Kočevjéhez, de nem élnének ott, mert nem éreznék magukat biztonságban. Ezért a tengerentúlról végleg visszatérők inkább német nyelvterületen telepsznek le, elsősorban az igazi óhazának tekintett Ausztriában. Összejöveleikhez gyakran az új hazában is olyan fizikai környezetet kerestek, amely emlékeztette őket az erdős kočevjei tájra, sok helyütt olyan kis kápolnát is emeltek, amilyen egykor minden településen állott. A klubok falain a régi lakóhelyet megjelenítő szimbólumok, képek láthatók, amelyeknek hivatása, hogy felidézzék az elveszett szülőföldet, tudatosítsák a közös gyökereket, erősítsék az összetartozás érzését. Grazban emlékhelynek nevezik (*Gottscheer Gedenkstätte*), amelyen kápolnát is emeltek a háborúban elpusztultak emlékére. Az összejöveleik erősítik a közösséget, a közös identitást. Mivel a szülőföld emléke egyre halványabb, az összetartozás érzésének fenntartása elsősorban a hagyományok ápolásától függ, illetve attól, hogy milyen mértékben sikerül ezeket továbbadni a közösséghez tartozó új generációknak és érdeklődő kívülállóknak. A leglátogatottabb rendezvények: a *Gottscheer Volkfest*, New Yorkban és a *Gottscheer Kulturwoche*, Klagenfurtban. Míg az amerikaiiban a szórakozás a fő szerep, addig az ausztriaiban a katolikus szertartások (szentmise, körmenet) állnak a középpontban. Ebben persze meghatározó szerepet játszik a környezet is. A katolikus Ausztriában sikerült jobban megőrizni a Kočevjében egykor nagyon jelentős, a hitélettel kapcsolatos szokásokat, hagyományokat, s azokat tovább adni a fiatalabb nemzedékeknek. A tengerentúlon szépségverseny rendezésével és az Amerikában nagy hírnévnek örvendő Oktoberfest megünneplésével alkalmazkodnak a környezethez, s próbálnak kívülállókat is bevonni a klubéletbe. Itt a régi szokások felelevenítése és a népi ételekkel való ismerkedés vonz kívülállókat, illetve a közösséghez szorosan nem kötődő személyeket. Az egyesületek mindkét kontinensen nagy jelentőséget tulajdonítanak a hagyományörző kórusok, táncegyüttesek működtetésének. 1963 óta évente megrendezik az USA-beli és a kanadai egyesületek találkozóját (*Gottscheer Treffen*). 2005 óta minden második évben az ausztriai Bad Aussee ad otthont a nemzetközi találkozóknak (*Internationales Gottscheer Treffen*), amelyen szintén egyre több, a hajdani kočevjei német közösséggel egyébként semmiféle kapcsolatban nem álló személy vesz részt.

Gyetzvai Mária

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Szláv szomszédainkról népszerűen¹

Nyomárkay István, *Szláv szomszédaink. Pont könyvek 5. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013. 138 p.*

Az Akadémiai Kiadó új ismeretterjesztő sorozatának eddig megjelent kötetei közül egyértelműen Nyomárkay István könyve az, amely témájánál fogva legközelebb áll a *Kisebbségkutatás* olvasóihoz. A kiadó egyébként dicséretes módon egy-egy szakterület legkiválóbb tudósait, többnyire akadémikusokat kért fel arra, hogy kutatásaik eredményeit egy karcsú zsebkönyv terjedelmében ismertessék meg, vagy legalábbis hozzák közelebb a szélesebb művelt nagyközönséghez. Az ismertett mű tehát laikus olvasók számára készült, nem helyettesítheti a címben jelzett szláv szomszédainkra vonatkozó enciklopédikus műveket, viszont rövidege és villamoson is kényelmesen olvasható alakja folytán felkeltheti az érdeklődést a címben jelzett téma iránt. Hasonló feladatot nálunk legutóbb Kniezsa Istvánnak a Magyar Szemle Társaság *Kincses-tár* sorozatában 1932-ben mindössze 80 kivalakú oldalon megjelent *A szlávok* című apró kötete vállalt fel, amely rövid terjedelme ellenére a velünk közvetlenül érintkező szláv nyelveken túl a távolabbiakra is kitékintett.

A bevezető fejezetekben a szerző mesterére, Hadrovics Lászlóra hivatkozva megemlíti a közép-európai népek szellemi rokonságát, ami többek között a nyelvi és kulturális kölcsönhatások eredménye, majd tágabban kitekint az európai nyelvek közös vonásaira, amelyek nem kis mértékben a görög-latin nyelvi és kulturális hagyomány feldolgozása során alakultak ki. A szűkebb (közép-európai) és a tágabb (összeuró-

¹ Az ismertetés erősen lerövidített változata megjelent: *Ethnographia* 125. évf. (2014) 4. sz. 649–651. l.